

Публічна бібліотека як соціальний інститут задоволення інформаційних потреб національних меншин

Формування організаційних і територіальних засад діяльності бібліотек по задоволенню потреб національних меншин відноситься до 20-х років ХХ ст. Ця робота безпосередньо пов'язана із становленням загальної мережі бібліотек та державною політикою, спрямованою на задоволення національно-культурних інтересів всіх народів, що проживали в Україні.

Слід зазначити, що вже в першій половині 20-х років ХХ ст. були створені спеціалізовані бібліотеки й окремі відділи в бібліотеках по обслуговуванню національних меншин. Для цього використовувалися також позастаніональні форми обслуговування. Безперечно, національно-культурні потреби читачів — представників національних меншин задовольнялися насамперед завдяки книжковим фондам бібліотек, що містили видання наці-

Алла СИДОРЕНКО.

старший викладач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Миколаївського філіалу Київського національного університету культури і мистецтв

ональними мовами. Перші досягнення в забезпеченні інформаційних потреб національних меншин, накопичений досвід осмислюються й аналізуються відомими науковцями (С.Сірополко, А.Рубинський, Д.Балика, Л.Коган, А.Клименко, Х.Розенберг, В.Кіров, П.Глаголев та ін). Це знаходить відображення в ряді публікацій (5, 6, 8, 9, 11, 12, 14), які свідчать, що питання про стан фондів бібліотек мовами національних меншин та їх комплектування на той час були вельми актуальними.

Так, у бібліотеці, за твердженням С.Сірополка, мають бути видання мовами тих національностей, які вона обслуговує, а пріоритетне місце у

фонді має належати художній літературі.

Фахівці відзначали, що погано обслуговуються національні сільські райони. Але провина за це падає не стільки на національні бібліотеки, скільки на видавництва і книготорговельні організації. У теперішній час немає можливості обслуговувати книгою поляків, молдаван, болгар, німців. Мало єврейської літератури і вона непомерно дорога. Те саме стосується німецької літератури, яка ввозиться з-за кордону. Грецькі, вірменські, латинські книги дістати неможливо (8, 9, 11).

Більшість бібліотек ще не вміла обслуговувати читачів національних меншин на належному рівні. Фахівці

* Горбунцова Т.Ю. Читанка для II класу початкової школи. — К.: Рад. школа, 1947. — 289 с.

відзначають, що ліквідувати відсутність літератури мовами національних меншин можна, визначивши основні групи народностей регіону і забезпечивши бібліотеки цих груп книгами рідною мовою (14, 16). У період підготовки до Всесоюзного бібліотечного з'їзду підкреслюється необхідність в обслуговуванні книгою національностей Радянського Союзу, особливо рідною мовою (6).

Масштаб завдань, що стояли перед бібліотечним будівництвом у 20-х на початку 30-х років ХХ ст., диктував необхідність максимально результативного використання тих небагатих матеріальних, фінансових, кадрових та інших ресурсів, які мали на той час бібліотеки для роботи з національними меншинами.

У дослідженнях тих років обгрунтовуються роль і місце бібліотеки як необхідної ланки в розвитку національної культури та центра обслуговування національних меншин (11, 12, 14, 16). Одночасно висловлюються думки щодо важливості та першочерговості комплектування фондів з урахуванням національностей читачів (5, 6, 9). Фахівці наголошують на необхідності організації формування фондів відділів по обслуговуванню національних меншин; передплати бібліотеками новобудов газет мовами тих національностей, які на них працюють; придбання необхідних книжок для фондів стаціонарних і виїзних бібліотек тощо. Усвідомлюється потреба у володінні бібліотекарем мов національних меншин, які він обслуговує. Наприкінці 20-х років Московський бібліотечний інститут починає комплектування фондів своєї бібліотеки з урахуванням національностей студентів, що певною мірою сприяло підготовці кадрів для роботи з національними меншинами.

Посилення уваги до бібліотечного обслуговування національних меншин і, зокрема, до проблем формування бібліотечних фондів за національною ознакою за недовгий період дало певні результати, що відбилося у впровадженні ефективних форм і методів в обслуговуванні цих груп читачів, формуванні фондів.

Треба зазначити, що публікації 20—30-х років у таких спеціальних періодичних виданнях, як «Красный библиотекарь», «Бібліологічні вісті», «Бібліотека у соціалістичному будівництві» не містили теоретичних узагальнень з даних питань. Вони були співзвучні ідеологічному курсу влади, спрямованому в цей період на розвиток національних культур. Це підтверджують назви статей: «Внимание национальним меньшинам: Библиотеки национальним меньшинам» (А.Клименко), «Библиотечное дело у национальним

меньшинам и перспективы ее работы» (В.Лиз), «Библиотечное обслуживание национальним меньшинам и единая сеть» (А.Плетнев), «Внимание национальним книгам» (Х.Розенберг). Недостатньо висвітлювались і проблеми формування фондів за національною ознакою. Серед публікацій у згаданих періодичних виданнях можна назвати статті Х.Розенберга, Л.Когана, Г.Дермана, Н.Семенова, що відносилися до 1925—1934 років. У них аналізується стан фондів бібліотек і способи їх поповнення. В цілому ж можна констатувати, що в перший період відродження культур національних меншин були усвідомлені значна роль і належне місце бібліотеки в реалізації цього процесу.

Із середини 80-х років ХХ ст. розпочинається другий за часом етап посиленої уваги до діяльності бібліотек по задоволенню потреб національних меншин. Він збігається з активним процесом національного відродження, що забезпечує будь-якому етносу можливості сучасного цивілізованого розвитку. Активізація національного фактора спонукала бібліотекознавців до вивчення питань про роль бібліотек, передусім публічних, у цьому процесі. Науковці Г.Фонотова, Н.Добриніна у своїх статтях висвітлюють діяльність бібліотеки як центра національної культури, аналізують її зв'язки з національно-культурними товариствами та роботу з багатонаціональним складом населення, зазначають невідповідність фондів бібліотек національно-культурним потребам читачів (7).

На початку 90-х років зростає кількість публікацій щодо діяльності бібліотек з національними меншинами. Серед них слід відзначити статті Т.Добко, І.Даньшиної, А.Корнієнко, А.Макарової, В.Маркової, О.Онищенко, І.Сергєєвої, І.Шпака та ін. У цих дослідженнях не тільки ставляться проблемні питання, а й визначаються шляхи їх вирішення.

Сприяти забезпеченню інформаційних потреб національних меншин — одна із функцій публічної бібліотеки. Вона, як і будь-який соціальний інститут, повинна реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві, а успіх її діяльності залежатиме від готовності до своєчасних реакцій на ці зміни, від внутрішньої мобільності (18). У всіх концепціях щодо удосконалення розвитку бібліотечної справи велика увага приділяється публічній бібліотеці як бібліотеці, що знає найбільш суттєвих структурних і змістовних змін. Довгі роки теорія і практика бібліотечної справи базувалася на моноідеології, бібліотеки розглядалися насамперед як опорні бази партійних організацій. Тривалий період суворой регла-

ментації діяльності бібліотек різних рівнів управління призвів до жорстких форм організації їх діяльності, уніфікованої до дріб'язків технології і, відповідним чином, неспроможності задовольняти динамічні суспільні потреби (19).

Згідно з концепцією публічної бібліотеки її головною змістовною відмінністю є орієнтація на конкретного читача, максимальне задоволення індивідуальних, особистісних потреб різних груп населення. Провідним критерієм оцінки діяльності публічної бібліотеки стає доступність її фондів і форм обслуговування всім категоріям користувачів.

Зміни у соціально-економічній ситуації відбуваються на статусі даного соціального інституту, його функціях. В інтересах публічної бібліотеки провести пристосування діяльності до суспільних потреб. Об'єкт уваги сучасної публічної бібліотеки — реальні потреби абонентів незалежно від національності, рівня освіти тощо. Орієнтація на читача як на важливу фігуру в бібліотеці сприяє завоюванню його довіри, закріпленню позитивного ставлення до бібліотеки взагалі, створенню образу бібліотеки як соціального інституту, в якому зацікавлене суспільство (18). Вільний доступ до інформації в бібліотеці відповідає не тільки процесу соціалізації широких верств населення, а й забезпечує широкі можливості спадкоємності культури. Обмеження доступу до інформації робить недоступними культурні пласти різних етносів, епох.

Слід відзначити, що підвищення національної свідомості у суспільстві призвело до зростання попиту на інформацію щодо національно-культурного життя. Тому в інформаційних потребах етнічних груп культурно-етносні особливості посідають значне місце.

Рівні права на доступ до інформації згідно із Законом України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» мають всі громадяни України. Проте низький рівень інформаційно-ресурсного забезпечення в публічних бібліотеках свідчить, що реально ці права стосовно національних меншин не можуть бути реалізовані. По-перше, через слабку документну базу бібліотек, по-друге, — документний ринок, що не відповідає вимогам суспільства, по-третє, — незадовільну організацію бібліотечного обслуговування національних меншин.

Така ситуація, що склалася, з усією відповідальністю усвідомлювалася бібліотекознавцями і соціологами. Читацькі запити у сфері національної культури тією чи іншою мірою вивчалися в ході соціологічних досліджень, які проводилися під керівництвом бібліотек колишнього

СРСР та України: «Книга і читання в житті радянського села», «Динаміка читання і читацького попиту в масових бібліотеках», «Раціональне розміщення і дослідження бібліотечних ресурсів в країні», «Читання як фактор зближення культур народів СРСР» та ін.

Бібліотеки як соціальні інститути, що зберігають і пропагують відображений у друкованих документах досвід поколінь, були втягнуті в чотири «вузли» соціальних проблем: між центром і національними регіонами; між окремими республіками; всередині республік — між основним корінним населенням і російським; між основним корінним населенням і малими національними групами, що мешкають на території даної республіки.

Значення книги і читання в житті радянського суспільства, що вивчалось у дослідженнях 70-х років, дали змогу науковцям зробити висновки про прагнення людей до постійного читання, визначити провідну роль публічної бібліотеки в організації цього процесу. Виконання головних функцій публічною бібліотекою передбачало розвиток потреб суспільства у бібліотеках, задоволення і формування читацьких інтересів.

Комплекс проблем, пов'язаних із стосунками етнічних груп у регіоні, починає привертати до себе увагу дослідників колективів наприкінці 80-х років. У зв'язку з цим можна назвати дослідження ДБ УРСР (нині Національна Парламентська бібліотека України) «Стан бібліотечного обслуговування, читацькі потреби, запити і інтереси окремих національних груп населення республіки в місцях їх компактного проживання» (1988—1989), яке вперше пов'язувало читацькі інтереси з національними та мовними особливостями читачів. Фактографічна інформація про читацькі потреби та запити представників інших національностей, що проживають на території республіки, виявила серйозні проблеми у задоволенні їх потреб на документи національними мовами.

Кінець 80-х — початок 90-х років ХХ ст. характеризувався значною активізацією соціологічних досліджень, що було обумовлено змінами в соціальному розвитку суспільства, переходом до цивілізованої державності, демократизацією, національним відродженням та гласністю.

Серед соціологічних досліджень цього періоду слід відзначити, крім вище названого, ще такі, як «Читацькі інтереси та попит на українську художню літературу в бібліотеках республіки» (1989—1990), «Читацькі потреби та стан їх задоволення в ЦБС України» (1991—1992), «Культурні запити і перспективи

розвитку духовних потреб молоді України» (1992), «Бібліотечне обслуговування, читацькі потреби, інтереси та запити білоруського дитячого населення, яке проживає в Україні».

Значення ролі бібліотек у духовному відродженні національних меншин в Україні обговорювалося на міжнародних конференціях: «Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті» (Київ, 1993), «Бібліотека у демократичному суспільстві» (Київ, 1995), «Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки» (Київ, 1996), «Інформаційна культура: минуле, теперішнє, майбутнє» (Краснодар — Новоросійськ, 1996); міжнародних семінарах: «Актуальні питання впровадження інформаційних технологій у документально-комунікаційній сфері» (Харків, 1996), «Проблеми музеєзнавства, збереження та відновлення історичної пам'яті» (Харків, 1995); регіональних наукових конференціях: «Конституція України та відродження культури національних меншин Одещини» (Одеса, 1997), «Духовна культура Півдня України: сучасний стан та перспективи розвитку» (Миколаїв, 1995), «Розвиток іноетнічних культур у контексті української культури Півдня України» (Миколаїв, 1996), «Роль бібліотек у відродженні національної культури» (Полтава, 1994), «Роль і місце бібліотек Миколаєва у розвитку культури регіону» (Миколаїв, 2000).

Таким чином, аналіз розробки питань про роль і місце публічної бібліотеки у задоволенні інформаційних потреб національних меншин дав змогу дійти висновку, що в умовах пробудження самосвідомості корінного і некорінного населення, посилення міжнаціонального спілкування, культурної взаємодії бібліотека спроможна надати населенню допомогу у відродженні мовних традицій, у прилученні як до своєї національної культури, так і до культури інших народів, зайняти провідне місце в системі соціальних комунікацій, що спрямовують свою діяльність на процес національного відродження.

Література

1. *Беляєв О.І., Пилипенко Т.Г.* Роль бібліотек у духовному відродженні національних меншин в Україні // Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті: Міжнар. наук. конф., 12—13 жовтня 1993 / АН України. — К., 1993. — С.25—26.
2. *Беляєв О.* Спираючись на давні традиції. Відродження культур національних меншин: досягнення та проблеми // Політика і час. — 1994.
3. *Добко Т.В.* Внесок бібліотек України у відродження національної самосвідомості, духовності, культури народу (на основі досвіду 80-х — 90-х років) // Публічні бібліотеки:

сучасність і майбутнє: Зб. ст. міжнар. наук.-практ. конф. — К., 1998. — С.74—81.

4. *Добко Т.В.* Масові бібліотеки України в культурному розвитку суспільства 80-х років: Автореф. дис. на здоб. ступ. канд. іст. наук. — К., 1994. — 20 с.
5. *Газелериди И., Рабинович Л.* Развернем библиотечную работу на новостройках // Красный библиотечарь. — 1931. — №7. — С.8—12.
6. За боевую массовую подготовку к всесоюзному библиотечному съезду // Красный библиотечарь. — 1930. — №12. — С.2.
7. *Добрынина Н.Е.* Многонациональная отечественная литература и читательская ориентация // Книга и чтение в зеркале социологии. — М., 1990. — С.11—137.
8. *Киров В.* Больше внимания национальным библиотекам // Красный библиотечарь. — 1936. — №10. — С.13—17.
9. *Коган Л.* Достижения и перспективы библиотечного дела на Украине // Красный библиотечарь. — №1. — С.56—61.
10. Конституція України та відродження культури національних меншин Одещини: Наук.-практ. конф. (12—13 червня 1997 р.) / Упоряд. М.Г. Польовий. — Одеса: Маяк, 1998. — 104 с.
11. *Клименко А.* Внимание национальным меньшинствам: Библиотеки национальных меньшинств // Красный библиотечарь. — 1931.
12. *Кравицкая А.* Библиотеки Украины на подъеме // Красный библиотечарь. — 1936.
13. *Маркова В.А.* Библиотечное обслуживание этнических меньшинств Украины: надбання, проблеми, перспективи // Вісник Кн. палати. — 1997. — №8. — С.7—8.
14. *Почтенная А.* Библиотека должна стать необходимым звеном в развитии национальной культуры // Красный библиотечарь. — 1936. — №6. — С.15—19.
15. *Плетнев А.* Библиотечное обслуживание национальных меньшинств и единая сеть // Красный библиотечарь. — 1931. — №7. — С.47.
16. *Розенберг Х.* Внимание национальной книге // Красный библиотечарь. — 1934. — №7. — С.22—24.
17. Роль библиотек в возрождении национальной культуры: Информ. справка по материалам научн. конф. раб. гос. и обл. б-к Украины. — К., 1995. — 15 с.
18. Соціальні функції бібліотек в сучасних умовах / Мін-во культури Укр. Нац. Парлам. б-ка Укр. — К., 1995. — 15 с.
19. *Стельмах В.* На каком фундаменте строить? Взгляд социолога на стереотипы библиотечной идеологии // Библиотечарь. — 1990. — №7. — С.5—6.